

У К Р А Ї Н А - П О Л Ь Щ А

ДАВО, ф. 382, оп. 2, спр. 295. – 39 арк.; 22. ДАВО, ф. 382, оп. 2, спр. 365. – 53 арк.; 23. ДАХО, ф. 315, оп. 1, спр. 1210. – 23 арк.; 24. Лось В. Луцька єпархія у 1801–1825 рр.: майнові конфлікти уніатського та православного духовенства // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич : Коло, 2003. Вип. VII. – С. 259–269; 25. ДАХО, ф. 315, оп. 1, спр. 1199. – 59 арк.; 26. РГИА, ф. 797, оп. 6, ч. 2, д. 22313. – 7 л.; 27. ЦДІАК України, ф. 2125, оп. 1, спр. 5. – 12 арк.; 28. ДАВО, ф. 382, оп. 2, спр. 31. – 29 арк.; 29. Хіхлач Б. До проблеми взаємовідносин католиків, уніатів та православних на Поділлі у XVIII – I-й пол. XIX ст. // Поведінкові типи в українському соціокультурному середовищі : історичний досвід та аналіз тенденцій: зб. наук. пр. за результатами міжнар. наук. конф. – К., 2007. – С. 121–126; 30. Хіхлач Б. ЧСВВ та УГКЦ на Поділлі (XVIII – I третина XIX ст.): загальний огляд // Подільська старовина : наук. зб. – Вінниця., 2008. – Вип. IV – С. 139–159; 31. ПСЗ Російской імперии. Собрание Первое. 1649–1825 гг. (в 45 т.). Т. XXVIII: 1804–1805 гг. – СПб : Типография II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. – 1830. – 1352 с.; 32. РГИА, ф. 797, оп. 6, ч. 1, д. 22176. – 637 л; 33. Законоположения и правительственные распоряжения до Римско-католической церкви в России относящиеся со времени царствования царей Петра и Иоанна Алексеевичей с 1669 по 1867 год включительно. – Вильно : Тип. А. Киркора, 1868. – 615 с.; 34. ДАХО, ф. 315, оп. 1, спр. 238. – 96 арк.

Інна Федоришина, Анастасія Остапець Діяльність представників родини Потоцьких на Поділлі

Дослідження культури будь-якого регіону неподільно пов'язані з традиціями націй, які з тієї чи іншої історичної причини вплинули на його розвиток. Історія Поділля здавна перетинається з історією польського народу. Тож, у контексті обраної теми необхідним видається огляд основних подій, які стосуються польсько – української історії Поділля.

Одним із найбільших українсько-польських магнатських родів були представники роду Потоцьких, серед яких були державні діячі, воєначальники, діячі культури. Вони відіграли важливу роль у історії Польщі та України.

Їхні культурні та релігійні погляди впливали на життя краю Поділля та України загалом.

Наприклад, релігійний вільнодумець Іван Потоцький був прибічником кальвінізму - протестантського віровчення. Центром протестантизму на Поділлі стало село Панівці, поблизу Кам'янця, де Іван Потоцький збудував кірху та кальвіністську школу - одну з найбільших шкіл в Україні, перша згадка про яку припадає на 1596 рік.

1600 р. Стефан Потоцький разом із польськими панами Корецьким і Вишневецьким здійснили вдалий похід на Молдову і силою шляхетських і козацьких загонів завоювали волоський престол для господаря Ієремії МОГИЛИ. Вдячний господар одружив чотирьох своїх дочок із шляхтичами і дав за ними багатий посаг. Стефан Потоцький отримав у дружини Маріанну (Марію-Анну) МОГИЛЯНКУ та місто на березі Дністра, яке назвав на честь тестя - Могильов (тепер Могилів-Подільський - райцентр у Вінницькій області). Місто розташовувалося на торговому шляху між Молдовою і Україною, біля переправи через Дністер, тому привертало увагу численних купців із Греції, Вірменії, Молдови, які утворили в ньому торгові колонії. Своєрідність місту надавали дерев'яні будинки у східному стилі з галереями та балконами.

Стефан Потоцький по матері успадкував місто Бучач, на землях якого заснував село Золотий Потік.

У Кам'янці-Подільському біля північних міських воріт (відомих нині як «Вітряна брама») Стефан Потоцький збудував двоповерховий восьмивіконний палац.

Потоцькі були фундаторами домініканського чоловічого костелу та монастиря. Існувало родинне повір'я, що доки є в Кам'янці домініканський костел і монастир, доти рід Потоцьких не згине. Після турецького панування в місті костел і монастир довго стояли в руїнах, і лише 1737 р. почалася їх відбудова. Реставрацію, закінчену 1754 р., було проведено на кошти і за сприяння Михайла Францішка ПОТОЦЬКОГО. На металевих костельних дверях викуто монограми Михайла Потоцького та герб родини - «Пилява». Над самим входом вміщено кам'яну плиту з написом на відзнаку закінчення реставрації костелу

І С Т О Р И Ч Н Е С У С І Д С Т В О

й монастиря. Для себе благодійник побудував невеликий двоповерховий будинок, що примикає до північного фасаду дзвіниці костелу.

Протягом 1775-1782 років спеціально для графа Станіслава Потоцького будувався тульчинський палац. Потоцькі володіли Тульчинськими землями з 1729 року. До них Тульчин належав Калиновським - польському дворянського роду. У 1772 році місто переходить до Станіслава Потоцького, який приймає рішення побудувати тут палац.

Палац Потоцьких був декорований ліпниною і позолотою, прикрашений творами кращих живописців (Рембрандта, Рафаеля та ін.), Тут була зібрана багата бібліотека, в якій нараховувалося 17 000 книг. У палаці зберігалася колекція античних монет, сервізів, кубків зі скла тощо. Потоцький завжди знав чим здивувати гостей. Одним з досягнень тульчинського палацу був театр, в якому виступали професійні актори. Тут влаштовувалися пишні бали. До палацу Потоцьких приїжджали король Польщі Станіслав Понятовський, князь Григорій Потьомкін, Олександр Пушкін та ін. Дворовий ансамбль доповнював чудовий парк, який Станіслав Потоцький назвав по-російськи «Добре» («Хороше»). Серед зелених насаджень парку домінували сосни та італійські тополі. Парк був прикрашений фонтанами, каскадами, альтанками, скульптурами. Тут була добре продумана система ставків і шлюзів, завдяки якій човни могли пересуватися по водній гладі без весел. Через канали були побудовані мальовничі містки. Сьогодні від ставків, як і від самого парку, залишилися лише спогади. Парк був вирубаний після революції, а ставок поступово заріс. Прекрасний парковий ансамбль, про який так ретельно дбав Станіслав Потоцький, був знищений людиною і часом. Вціліли далеко не всі будівлі Тульчинського палацу, не зберігся й інтер'єр. Два бічних флігеля досі потребують повної реконструкції.

Одним з перших, хто пішов урозріз з тогочасною польською історіографією, був Ян Потоцький (1761–1815). Я.Потоцький народився на Поділлі (с.Піків сучасного Калинівського району Вінницької обл.), був дуже освіченою та амбітною людиною. Він навчався в університетах Швейцарії, отримав славу невтомного мандрівника, багато подорожував, брав участь у Війні за баварську спадщину (1778), через рік став учасником походу Мальтійського ордену проти піратів Середземномор'я. В подальшому писав публіцистичні замітки та художні твори, присвячені дослідженням старожитностей в Іспанії, Угорщині, Сербії, Єгипті та Туреччині, в яких сам брав участь. Був учасником подій Французької революції, де приєднався до якобінців. Через свої радикальні суспільно-політичні погляди та прихильність до проведення реформ мав велику кількість опонентів у Варшавському сеймі, що призвело до завершення активної політичної діяльності на теренах Польщі та від'їзду на рідне Поділля. Там у своїй резиденції у м. Тульчин він розпочав активно займатися літературною діяльністю та науковими історичними дослідженнями. Згодом перейшов на службу російському уряду. Опублікувавши працю «Коротка історія народу Росії», яка була присвячена імператору Олександру I, отримав в його особі могутнього покровителя, до якого неодноразово звертався за допомогою.

Перебуваючи у Петербурзі, розпочав вивчення «малих» регіонів імперії. Окремими книгамивидав розвідки з історії Херсонщини (1804), Волині (1805) та Поділля (1805). У книзі «Стародавня історія Подільської губернії» Я.Потоцький зробив спробу обґрунтувати автохтонність населення Поділля та приналежність його до давньої Русі. Причому у ній відсутня ідеалізація впливу та ролі Польщі в історії Правобережної України. Ці дослідження мали великий вплив на формування офіційного підходу до історії регіону та стали підґрунтям для зародження широкого опору польській шовіністичній ідеології серед науковців.

Серед меценатських проектів XIX ст. особливе місце посідає проект Потоцьких – Немирівська гімназія.

У 1838 р. в Немирові було відкрито першу на Поділлі класичну чоловічу гімназію, і з цього часу невеличке містечко Немирів стає культурно-просвітницьким центром Поділля та всього Південно-Західного району царської Росії.

Українсько-польський рід Потоцьких у XVII-XIX століттях володів на Правобережній Україні та на Поділлі сотнями сіл і десятками міст і містечок. Назвемо тільки деякі з них. На Східному Поділлі це Богопіль (у XIX ст. - містечко Балтського повіту Подільської губернії; 1919 р. внаслідок об'єднання Богополя, Ольвіополя та Голти утворилося місто Первомайськ - нині райцентр у Миколаївській області), Ладизжин (нині місто у Вінницькій області), Тульчин (нині райцентр у Вінницькій області), Смотрич (нині селище міського типу

У К Р А Ї Н А - П О Л Ь Щ А

в Дунаєвецькому районі), Панівці (нині село в Кам'янець-Подільському районі). На Західному Поділлі це Бучач (нині райцентр у Тернопільській області), Городенка (нині райцентр в Івано-Франківській області), Гологори (нині село Золочівського району Львівської області). Як бачимо, за розташуваннями маєтків Потоцьких сьогодні спокійно можна вивчати географію половини України.

У руках Потоцьких зосередилася влада в Брацлавському воєводстві, в Кам'янецькомустароставах - адміністративно-територіальних одиницях, які надавав уряд за службу в тимчасове або довічне користування.

Отже, Потоцькі – найвпливовіший рід польської крові, які жили на теренах України, зокрема, на Поділлі. Вони не тільки займалися громадською, а й культурною діяльністю та піклувалися про історичну спадщину нашої країни. Пам'ятки, які були побудовані за роки їхнього життя, збереглися та мають важливе значення і до сьогодні. Вони демонструють самобутність української культури через призму впливу представників польської нації.

Джерела та література:

1. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XXст.: Історіографія. Біобібліографія. Матеріали.–Кам'янець-Подільський, 1993.
2. Баженов Л.В. Історичне краєзнавство Правобережної України XIX– на початку XX століть: Становлення. Історіографія. Біобібліографія.– Хмельницький, 1995.– 256с.;
3. Гісцова Л., Шовковий Д. Тульчинська лінія Потоцьких // Історія України. - 1997. - №18.
4. Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини : біографічний словник / Колесник В. – Вінниця : ВМГО Розвиток, 2007.
5. Семчишин М. Тисяча років української культури.– К., 1993.
6. Струманський В. П. Народознавство Поділля: хрестоматія/ Струманський В.П.– Хмельницький: Поділля, 1995.

Ks. Michał Łobaza

Міędzy kunsztem a pragmatyzmem. Oprawy ksiąg używanych w ośrodkach klasztornych krakowskich do połowy XVI wieku

Tematem zasadniczym niniejszego wystąpienia jest nie tyle książka, co jej oprawa, aczkolwiek wiemy, że oprawa stanowi część integralną całości produkcji książki. Na gruncie polskim książka pojawia się wraz z przyjęciem chrześcijaństwa w 966 roku przez państwo Piastów. Nie oznacza to jednakże, że Polanie nie poznali wcześniej książki, mieli przecież kontakty, co potwierdza kronikarz Thietmar z Niemcami, a także Czechami, gdzie kultura książki była znacznie wcześniejsza. Książka, jak twierdzi większość znawców problematyki służyła do utrwalania dziejów słowa, którego filozofię i teologię rozwijali Grecy, Rzymianie a za nimi chrześcijanie. Gdy Polska znalazła się w kręgu tej kultury, księga nieodzownie także tu odgrywała fundamentalną rolę w tych procesach. To w niej zawarte były opisy pierwszych celebracji liturgicznych, a bogate oprawy przyciągały swoim wyglądem nowych wyznawców. Warto w tym miejscu nadmienić przynajmniej, że w okresie od pojawienia się chrześcijaństwa w Polsce, do początku XIV wieku znaczącą rolę, jeśli chodzi o produkcję książki miał Kościół, a konkretnie ośrodki zakonne, które otwierano już na przełomie X/XI wieku na ziemiach polskich. W miarę upływu czasu, ale głównie w drugiej fazie chrystianizacji kraju, która rozciąga się od połowy XI do końca XII wieku produkcja książki zintensyfikowała się, a przykłady tego mamy wystarczające w pomnikach przechowywanych w różnych bibliotekach i archiwach kościelnych oraz państwowych w Polsce i poza granicami. Nad produkcją książki w późnym średniowieczu pracowali ludzie różnych stanów i zawodów, jak: scholarze, nauczyciele, studenci, notariusze, pisarze miejscy, a także urzędnicy kancelarii dworskiej, miejskiej i biskupiej. Istniały w polskich miastach również wyspecjalizowane grupy zawodowych kopistów-kaligrafów (katedralistów)¹. Co do większych ośrodków miejskich, głównie w Małopolsce i na Śląsku rozpoznano wystarczająco. Nie wiele natomiast potrafimy jeszcze powiedzieć na temat aktywności w ośrodkach mniejszych w tym wiejskich, a przecież tam, co najmniej od połowy XIV wieku działały szkoły parafialne, które w ramach nauczania promowały kopiowanie ksiąg. Pominiemy jednak zagadnienia związane z samą produkcją księgi, związane z kopiowaniem. Zajmiemy się ostatnim etapem tej produkcji, czyli jej oprawą. Jak twierdzi w swoim artykule Jolanta Wasilewska, troska o